

Sporten och svenskarna i diasporan

Idrottsligt genomslag i Estlands svenskbygd åren före och under andra världskriget

Isak Lidström

Inledning

Kollektiva identiteter som kommer till uttryck genom idrott relaterar ofta till territorier eller geografiska områden av olika slag. Idrottshistorisk forskning har visat hur identiteter förstärks när nationalstaten och idrotten verkar i en symbiotisk relation. Idrotten kan å ena sidan återspegla sammanhållning och förbrödring mellan nationens samhällsskrankor i kristider (Wijk 2005). Å andra sidan kan känsloladdade fotbollslandskamper spä på den nationella rivaliteten mellan ”vi” och ”dom” (Andersson 2007). I båda fallen förstärks, med den partiska sportjournalistiken som katalysator, den svenska nationalstaten som kollektivt identifikationsobjekt (Ehn, Löfgren & Frykman 1993:204–233; Widholm 2008).

Svenskheten och idrotten har således ofta gått hand i hand. Men ett för svenskt vidkommande outforskat område är den betydelse idrott haft när den nationella eller den etniska tillhörigheten – svenskheten – inte sammanfallit med den politiska och territoriella nationalstat man levtt inom. Här handlar det snarare om ett idrottsliv som existerar i diasporan. Den kollektiva identiteten befinner sig då i ett slags korstryck utifrån dels de etniska gränser som skiljer minoriteten från den omgivande majoritetsbefolkningen, dels de politiska och geografiska gränser som skiljer minoriteten från ”moderlandet”.

Kring detta problemområde kretsar denna artikel som handlar om idrottslivet i ”Aiboland” – Estlands svenskbygd – där en svensk-

språkig minoritet under många hundra år levde och verkade. ”Estlandssvenskarna”, som folket i Aiboland allmänt brukar kallas, levde på öar och längs kusterna i landets nordvästra delar. De huvudsakliga näringarna bestod av sådant som fiske, säljakt, sjöfart och jordbruk på ofta magra tegar (Hoppe 2004). Den svenska kulturen i Estland fick ett abrupt avbrott när andra världskriget nådde Estland. I krigets slutskede evakuerades större delen av de ca 8 000 estlandssvenskarna till Sverige.

Åren dessförinnan hade emellertid ett vitalt idrottsliv uppstått. Syftet med artikeln är därför att ur ett minoritetsperspektiv belysa och förstå idrottens betydelse i Estlands svenskbygd under den mycket turbulenta och händelserika period som åren före och under andra världskriget utgjorde. På vilka sätt formade idrotten estlandssvenskheten som etnisk identitet? Det är huvudfrågan. Ytterligare frågor är: Vilka var de tongivande aktörerna bakom den idrottsliga verksamheten i Estlands svenskbygd? Vilka ändamål ansågs idrotten främja? Vilken roll spelade idrotten för estlandssvenskarnas relationer till dels Sverige, dels det omgivande samhället i Estland?

I det följande analyseras etnicitet ur ett relationellt perspektiv, där synsättet bygger på att identiteter och grupper formas interaktivt och inte genom isolering (Hylland Eriksen 1998:20). Att förstå mekanismerna bakom etniska identiteter handlar inte främst om att identifiera kulturella egenskaper hos en specifik grupp. Snarare bör fokus riktas mot

gränserna som uppstår interaktivt i relationer mellan olika etniska och nationella grupper. I linje med Fredrik Barth (1969:15) utgår jag ifrån att "[t]he critical focus of investigation from this point of view becomes the ethnic boundary that defines the group, not the cultural stuff that it encloses". Utan kontakter och interaktion vore det således lönlöst att tala om etnicitet och etnisk identitet. Särpräglade egenskaper som exempelvis språk och religion är markörer som kan användas för att framhäva den egna identiteten. Samtidigt kan identiteter formas av stereotyper som en grupp tillskrivs utifrån. Skillnader mellan grupper skapas således interaktivt i en process där självtillskrivna markörer framhävs, samtidigt som man förhåller sig till de egenskaper som gruppen tillskrivs utifrån, av exempelvis en annan grupp eller av ett majoritetssamhälle (Hylland Eriksen 1998:81ff).

Idrott betraktas som ett spänningsfält där just gränserna, rågången mellan "vi" och "dom", uttrycks, konsolideras och omförhandlas (jfr Pedersen 2013:63). Minoritetsperspektivet bygger på att den estlandssvenska tillvaron i min undersökningsperiod kan förstås som en *diaspora*, ett uttryck som länge förknippats med judarnas tillvaro i förskingringen. Begreppets betydelse i detta sammanhang framträder genom att de gränser vi har att ta hänsyn till inte enbart är etniska, utan även politiskt-territoriella och geografiska.¹ De svensktalande i Estland uppfattade sig som svenskar i en etnisk-språklig bemärkelse, trots att de inte var medborgare i staten Sverige eller levde inom dess territorialgräns. Diasporan kan därmed beskrivas som en dynamisk triangulär relation (Safran 1991:92), där den etniska identiteten hos en minoritet formas relationellt utifrån gränserna till "ursprungslandet" och till det värdsamhälle minoriteten befinner sig i.

Några preciseringar

Att tala om estlandssvenskar ur ett historiskt perspektiv kan te sig anakronistiskt. "Est-

landssvensk" som begrepp började användas först i slutet av 1800-talet (Kranking 2009:22), och illustrerar den nationella medvetenhetens genomslag i modern tid. Torkel Jansson (2000:426) framhåller att uttrycket slog igenom först efter att minoriteten evakuerats till Sverige. Eftersom "estlandssvensk" var ett vanligt förekommande uttryck vid tiden för min undersökningsperiod, ser jag det som ett adekvat begrepp att använda i artikeln. Men som Glenn Eric Kranking (2009:7f) poängterar har även andra identifikationsobjekt än svenskheten gjort sig gällande. Hembyn och de lokala språkliga dialekterna är exempel på detta. Det var vanligt förekommande inom den svenskspråkiga minoriteten att identifiera sig som "eibofolk" eller "aibofolk", vilket kan översättas till "öfolk", alternativt "kustfolk" (Kranking 2009:21). "Aiboland" har länge varit det estlandssvenska namnet för Estlands svenskbygd, och i det följande använder jag dessa uttryck som synonymmer. "Rikssvenskar" åsyftar de svenskar som inte kom från eller hade sina rötter i Aiboland. Exempel på dessa är de präster och lärare som från Sverige sändes över att arbeta i svenskbygden.

Estlands svenskbygd

Åtskilliga teorier har lanserats om hur, när och varför den svenskspråkiga minoriteten etablerades längs nuvarande Estlands nordvästra kust (Hoppe 2004). Senare tidens forskning ger vid handen att kolonisationen av allt att döma skedde före 1200-talet (Markus 2004). Från 1200-talet finns det skriftliga källor som belägger den svenskspråkiga minoritetens existens (Hoppe 2004).

Svenskbygden i Estland var under långa perioder relativt isolerad från Sverige. Från 1870-talet och framåt förtätades dock kontakterna, inte minst på grund av att två predikanter från Evangeliska fosterlandsstiftelsen sändes till Aiboland. Även om den balttyska adeln fortfarande innehade det politiska och

kulturella herraväldet – och godsägarna var beryktade för hur de med järnhand styrde över den svensktalande minoriteten – var Aiboland vid denna tid en perifer utpost i det enorma ryska imperiet. Situationen påverkades starkt av en offensiv assimilationspolitik, vars mål var att implementera ryskheten i både kultur, språk och religion. I takt med att detta imperium börjat knaka i fogarna mobiliserades så småningom en estlandssvensk kulturrörelse. 1908 är nyckelåret då kulturförbundet Svenska Odlingens Vänner (SOV) bildades, med syftet att värna den svenska kulturen i Estland (Kranking 2009:74f).

Försvenskningen stöttades ivrigt av den allsvenska rörelsen, vars mål var att stärka nationalkänslan hos svenskar i förskingringen (Ahlund & Åkerlund 2009).² 1918 bildades ett politiskt parti med rötterna i SOV, Svenska Folkförbundet i Östersjöprovinserna, som också fick representation i det estniska parlamentet. Partiet kom samma år som bildandet att ligga bakom grundandet av den estlandssvenska tidningen *Kustbon*.

I första världskrigets efterdyningar utropades Estland som självständig nation och landet kom att få ett gott renommé för hur dess etniska minoriteter behandlades. Den ryska, den tyska, den svenska och den judiska minoriteten fick år 1925 rätt att ha modersmålen som undervisningsspråk i skolorna (Woods 1999:269). Viktiga institutioner för den estlandssvenska bildningen blev svenskspråkiga skolor, liksom folkhögskolan och lantbruksskolan Birkas på Nuckö, grundad redan 1920. Stor betydelse hade också inrättandet av ett svenskt gymnasium i Hapsal 1931. Dessutom tillsatte Sveriges regering en professur i svenska språket vid universitetet i Dorpat (Tartu) för att ytterligare stärka det svenska språkets ställning i Estland (Kranking 2009: 181).

Perioden av kulturell autonomi i Estland blev emellertid kortvarig. I depressionens kölvatten uppstod under tidigt 1930-tal en stark antidemokratisk rörelse som banade väg för en auktoritär och nationalistisk regering. Parlamentarismen avskaffades 1935

Uppvisning av pojkar från Nuckö. Bildkälla: SOV:s arkiv, Stockholm.

på bland andra president Konstantin Päts initiativ. Samtliga partier förbjöds, däribland det estlandssvenska partiet Svenska Folkförbundet. De etniska minoriteternas privilegier inskränktes markant, och en ny assimilationsoffensiv riktades mot estlandssvenskarna, denna gång i den estniska regeringens regi.

Andra världskrigets utbrott innebar stora omvälvningar för Estlands svenskbygd. Den estniska nationalismen ersattes av de militära stormakternas ockupationsregimer. Inför det tyska maktövertagandet 1941 lät de sovjetiska makthavarna arrestera och deportera 10 000 personer från Estland till Sibirien. Bland dessa fanns framträdande medlemmar av den estlandssvenska intelligentian, såsom riksdagsmannen Mattias Westerblom och flera personer med ledande befattningar inom SOV. De flesta dog kort efter deportationen (Kranking 2009:248f).

Efter tre år av tysk ockupation hade Nazitysklands krigslycka vänt. I Aiboland växte farhågorna om vilka konsekvenserna skulle bli vid en ny sovjetisk ockupation. Estlandsutskottet, som sorterade under Riksföreningen för svenskhetens bevarande i utlandet, ändrade successivt karaktär på sin verksamhet – från att stödja den svenska minoritetens kulturliv i Estland till att börja organisera överflyttningen av estlandssvenskarna till Sverige. Vid det laget rörde det sig om en befolkning om cirka 8 000 personer (Kranking 2009:255–291). Totalt tog sig 6 996 estlandssvenskar under krigsåren till Sverige (Hammerman 2014:284).

Källor

Den kvalitativa uppgiften består av att undersöka hur idrotten används för att uttrycka gränser mellan olika grupper. Tidningsmaterial lämpar sig väl för denna typ av undersökning eftersom sportjournalistiken ofta homogeniserar gruppidentiteter, om det så är på det lokalpatriotiska planet (Andersson 2002:35) eller det nationalistiska (Ehn, Löfgren &

Frykman 1993:204–233; Widholm 2008). Den mest framträdande källan är tidningen *Kustbon*. Samtliga nummer från 1930 till 1940 har gått igenom. Några källkritiska synpunkter bör nämnas när det gäller denna publikation. Under 30-talet utbröt konflikter om vem eller vilka som skulle driva tidningen, kulturföreningen Svenska Odlingens Vänner (SOV), Svenska Folkförbundet eller rentav privatpersoner. Att innehållet i tidningen färgas olika beroende på vem som ger ut den är förstås viktigt att bära med sig. Vid tiden för min undersökningsperiod gavs *Kustbon* ut av SOV, och var på så sätt inte lika politiskt styrd som när den tidigare hade getts ut av Svenska Folkförbundet (Kranking 2009:162–172). Ytterligare en källkritisk aspekt avseende *Kustbon* är att demokratin i princip var avskaffad under den period som artikeln uppehåller sig vid, och att det av allt att döma blev problematiskt att öppet publicera kritiska ståndpunkter om de styrande regimerna i landet.

Övrigt källmaterial består av *Sovjet-Estland*, en svenskspråkig tidning tillika tendentiös propagandaskrift, som riktade sig till estlandssvenskarna och gavs ut av den sovjetiska ockupationsmakten 1940–1941. Bearbetning av svensk press har skett genom sökningar i Kungliga bibliotekets digitaliserade samling av dagstidningar. Tre rikstäckande tidningar, *Aftonbladet*, *Dagens Nyheter* och *Svenska Dagbladet*, har genomgått. Nyckelord som exempelvis ”estlandssvensk” i kombination med ”sport”, ”idrott”, ”friidrott” et cetera, har använts vid utsökningarna, liksom även ortnamn och nyckelpersoners namn. Därutöver har jag på Riksarkivet i Marieberg gått igenom Estlandsutskottets arkivhandlingar, liksom Elmar Nymans samling av estlandssvenskt material.³ Tre personer med egna erfarenheter av den estlandssvenska idrottsrörelsen har intervjuats, och den handskrivna publikationen *Sandhamn*, som bland andra mina intervjupersoner stod bakom, har bearbetats.

Idrottslig väckelse i Aiboland

Före år 1936 fanns ingen organiserad idrottsverksamhet att tala om i Estlands svenskbygd. Ett spontant idrottsliv med rekreativa syften – så kallad folklig eller traditionell idrott – var dock utbrett.⁴ ”Slå trilla”, dra fingerkrok, spring- och tafattlek är exempel på inslag i Aibolands traditionella idrottskultur (Lindström opubl.; Stejskal 1948; Aman 1964:9; Hermansson 1974:14; Ahlberg 1996:21). På den avlägset belägna svenskön Runö i Rigabukten bedrevs ett antal bollidrotter där ”leik mjul” torde vara den mest kända. Detta slagbollspel, som påminner om brännboll, spelades endast under påskhelgen av män och unga pojkar på en sandplan som kallades just ”Mjulbacka” (Klein 1924:327–330; Schantz 1967:114; Steffensson 1976:126). Efter evakueringen till Sverige återupptogs spelet av runöbor på Lidingö utanför Stockholm (*Borås Nyheter* 8/7 1946).

Den estlandssvenske läraren Alexander Samberg uppmärksammade 1928 frånvaron av organiserad idrott, och han beklagade sig över att estlandssvenskarna inte kunde mäta sig med vare sig rikssvenskar, finlandsvenskar eller ester i sportsliga sammanhang (*Kustbon* 7/9 1928). Han var inte ensam om denna åsikt. 1920-talet var överlag ett decennium där oro ventilerades över att barn och ungdomar i svenskbygden var stillasittande, led av brist på fritidssysselsättningar och i för liten utsträckning ägnade sig åt gymnastik och idrott (*Kustbon* 6/7 1927; 17/8 1927).⁵ Åtskilliga försök att introducera fotboll bland ungdomarna gjordes, varav somliga blev förhållandevis framgångsrika. Som nybliven präst i svenskbygden under tidigt 1930-tal använde sig Sven Danell av denna idrott för att få bättre kontakt med den yngre generationen i Roslep. Om detta berättar Danell i boken *Guldstrand* (1979:30).

Jag stannade ibland och språkade med dem, och det visade sig, att de verkligen ledo av sin sysslo-

löshet. Så blev det överenskommet, att jag skulle skaffa en fotboll och lära dem spelreglerna och att vi skulle sluta varje fotbollsövning med aftonbön. Sagt och gjort. Bollen kom, och uppslutningen kring den skulle gott ha räckt till fem, sex lag.

Även andra rikssvenskar, däribland gymnasieläraren i Hapsal, Thorsten Svensson, ivrade för att introducera fotboll och andra moderna tävlingsidrotter under 1920-talet och 1930-talets första hälft (Vesterby 1956; Westerblom 1991; *Kustbon* 28/5 1924; 10/10 1928; 4/8 1933; 29/2 1936; 21/2 1938; 4/3 1938). Fotbollsintresset gav hösten (23/10) 1928 upphov till följande rekommendation i *Kustbon*:

Åt fotpollsspel [sic] böra lärare fr. o- med denna höst ge utrymme i skol-gymnastiken. Genom direktör F[olke] Bökman, Stockholm, ha Reval, Rågö och Höbring skolorna fått fotbollar. Korkis och Wichterpal skolorna hade redan i somras fått var sin fotboll [sic] av läraren. Det blir fart i gossarna, ska ni få se.

Sporadiskt idrottsarbete uppstod på sina håll till följd av rikssvenskarnas engagemang. Det skulle dock dröja till 1930-talets senare hälft innan organiserad idrott blev ett bestående inslag i Aiboland.

I juli 1936, efter att estlandssvenska ungdomar från Rickul utmanat en estnisk idrottsförening i en friidrottstävling och en match i nätboll (volleyboll), skred idrottsintresserade entusiaster på allvar till verket (*Kustbon* 25/7 1936). Detta engagemang kan betraktas i ljuset av estlandssvenskarnas spända relation till det omgivande estniska majoritetssamhället. Vid denna tid yttrade sig assimilationspolitiken bland annat genom estniseringen av svenska Ortsnamn, som gav upphov till slitningar mellan minoriteten och det omgivande samhället (Kranking 2009:130–188).

Signaturen ”mn” föreslog i *Kustbon* (1/8 1936) att det borde inrättas en tävling om ”någon Ajbolandspokal, höjande det svenska namnet genom aktivt deltagande i de årliga estniska [sic] allmänna idrottstävlingarna”. I

artikeln underströks att "[v]i skola i varje fall ej låta saken gå så långt, att vi få underlåta oss, att en början för estlandssvensk idrott är tvungen att komma från annat håll". I det följande numret av *Kustbon* (15/8 1936), betonade också signaturen "Kal" vikten av att estlandssvenskarna själva skulle organisera sin idrott.

Men det är också på högsta tiden att så sker, ty annars är det fara värt, att den första framstötten för estlandssvensk idrott, som förra artikelns författare redan framhöll, kommer från annat håll. Och det skall undvikas!

Enligt Safran (1991:83f) kännetecknas diasporan av att det finns skavande inslag i relationen mellan minoriteten och dess omgivande värdsamhälle, något som tydligt framgår av citaten ovan. Mot bakgrund av att den estniska regimen gjort markanta inskränkningar av demokratin, är det troligt att både redaktören och artikelförfattarna drog sig för att öppet uttrycka att farhågan om idrottsliga initiativ från annat håll avsåg esterna. Att idrotten skapade ett stort engagemang kan till stor del förklaras med att den var ett område som estniseringen inte kom åt (Aman 1950:6). I november 1936 samlades representanter från de olika svenskorterna på Birkas folkhögskola för att planera anläggandet av idrottsplatser (*Kustbon* 14/11 1936). Därefter tog ett intensivt organisationsarbete vid.

Hjälplöshet och degeneration

Utifrån betraktades estlandssvenskarna länge som ett släkte utan motståndskraft, på väg mot upplösning. Minoriteten hade därför hög prioritet när Riksföreningen för svenskhetens bevarande i utlandet bildades 1908 (Aman 1992:185–187). Vid det laget förknippades folket i Aiboland främst med hjälplöshet, spritmissbruk och smutsighet (Rausing 2004: 97ff). I Sverige ansågs det att den estlandssvenska minoritetens öde vilade i de riks-svenska aktörernas händer. Mot bakgrund av de samtida föreställningarna bildade Riksför-

eningens Stockholmssektion år 1934 det så kallade Estlandsutskottet med målsättningen att främja just svenskhetens fortbestånd i Estland (Ahnlund & Åkerlund 2009:139f).

Estlandsutskottet intresserade sig tidigt för idrotten i Aiboland. Det började med att utskottets sekreterare, hovrättsnotarien Gerhard Hafström under sommaren 1936 befann sig på resa genom Estland. Enligt *Aftonbladet* (8/5 1937) hade Hafström blivit bekymrad över estlandssvenskarnas fysiska belägenhet. "Hafström har i befolkningens hållning och rörelser utläst brist på kroppskultur – brist på svensk gymnastik och idrott." Hans iakttagelser hade alltså sammanträffat i tid med de inhemska initiativen att få till stånd ett organiserat estlandssvenskt idrottsliv. Estlandsutskottet kom därför att lägga stor vikt vid att denna rörelse blev verklighet.

Som en första åtgärd sköts ekonomiska medel till för att arvoda en idrottsinstruktör. På ett möte den 26 januari 1937 beslöts att estlandssvensken Alfred Skönberg skulle anställas under sex månaders tid.⁶ Skönberg fick genom Riksidrottsförbundets försorg kostnadsfritt genomgå en idrottskurs på Malma-hed i Sverige under två veckors tid.⁷ Den 1 april 1937 påbörjades så ett intensivt arbete i Estland. Under de första veckorna reste Skönberg runt i hela Aiboland för att instruera förtroendemän och få till idrottsorganisationer i byarna. En gång i månaden redovisade Skönberg brevlades för Estlandsutskottet i Stockholm vad han utträttat.⁸ Estlandsutskottet var överlag skickligt på att hitta ekonomiska bidragsgivare. 1 000 kronor från Kungl. Maj:t. och fonden för idrottens främjande tilldelades den estlandssvenska idrotten i juni 1939.⁹ Estlandsutskottets ordförande Sigurd Curman lyckades även förmå Sveriges riksidrottsförbund att bidra med 2 000 kronor ur kassan för svenska tipsmedel (*Allsvensk samling* 15/2 1939; *Aftonbladet* 29/5 1939).

I forskningen dominerar synsättet att den allsvenska rörelsen såg den intellektuella bildningen och språket som den springande

faktorn för svenskhetens fortbestånd i Estland (Kranking 2009; Ahnlund & Åkerlund 2009). Den fysiska bildningen har hamnat i skymundan, låt vara att den nämns i förbigående. Av den svenska pressen och Estlandsutskottets handlingar framgår emellertid att det var den estlandssvenska kroppens återupprättande som ansågs vara den centrala faktorn för att en intellektuell höjning skulle kunna komma till stånd. ”Idrott skall ge estsvensken hållning”, stod att läsa i en av *Aftonbladets* rubriker (8/5 1937) efter att Skönberg inlett sitt arbete som idrottsinstruktör. Wilhelm Öhlander uppmuntrade i samma tidning (31/10 1937) svenskar att ge sitt stöd åt det estlandssvenska idrottsarbetet med följande motivering:

Här är det *nödvändigt* för oss rikssvenskar att hjälpa till. En spillra av vårt folk, en 8.000–9.000 själar, ättlingar av dem som en gång styrde ut på djärvara tåg än de vi förunnas, kämpar där på främmande mark en envis och målmedveten kamp för sitt allmänna tillfrisknande efter vedermödor de utstått, en kamp för svenskheten desslikes.

Folket i Estlands svenskbygd omfattades av en romantiserad uppfattning om att de konserverat en ursprunglig svenskhet genom isoleringen och den traditionella livsföringen på andra sidan Östersjön. Roten till det onda låg i den magra jorden samt esternas, ryssarnas, och den baltyska adelns hårdföra behandling av minoriteten.

Många av de äldre är det redan ute med, de ha släpat och slitet [sic] sedan barndomen på magra teigar, många ha visst nog fallit för spriten – det är kanske mänskligt när eländet växer över öronen,

framhöll Öhlander i sin artikel.

Enligt Per Wieselgren, professor i svenska språket vid universitetet i Dorpat (Tartu), var estlandssvenskarnas idrottsprestationer ett bevis för att svenskarna inte bara språkligt, utan även fysiskt, kunde stå emot estniseringen.

[U]ngdomen utmärker sig gång på gång genom sportsliga framgångar gentemot det estniska hu-

udfolket, vilket torde vara ett bevis så gott som något för oförminskad livskraft hos estlandssvenskarnas huvudmassa, även om det på Ormsö finnes enstaka degenerationssymptom och på fastlandet enstaka områden, där svenskheten är på retur (*Kustbon* 19/8 1939).

Samtidigt underströks estlandssvenskarnas beroende av moderlandet. Herbert Adolfsson, rikssvensk gymnasielärare i Hapsal, ansåg att den estlandssvenska idrotten var oförmögen att stå på egna ben eftersom den fattiga befolkningens traditionella levnadssätt omöjliggjorde en idrottsrörelse av modernt snitt. ”Idrottsrörelsen är uteslutande hänvisad till understöd från Sverige”, konstaterade Adolfsson.¹⁰ Även han betonade den fysiska uppräckning som idrotten inneburit för den estlandssvenska ungdomen.

Slöa och likgiltiga pojkar ha fått någonting att gå in för, en fattig och enformig tillvaro har fått en ny mening och ett nytt innehåll, ett utbrett spritmissbruk har märkbart avtagit, en för sin stam och sitt språk likgiltig pojke känner det som en ära och en plikt att försvara det svenska idrottsnamnet.¹¹

I den rikssvenska retoriken framträder således ett genomgående drag, nämligen föreställningen om estlandssvensken som primitiv och i behov av fysisk ”civilisering”, genom svensk gymnastik och idrott, för att kunna hålla den estniska assimilationspolitiken stången och fortleva som svensk minoritet (jfr Bale & Cronin 2003).

En optimistisk idrottsrörelse

Det verkliga avstampet för den estlandssvenska idrottsrörelsen skedde den 1 maj 1937. Då samlades de gruppleddare som plockats ut under Skönbergs första instruktionsresa, till en planeringsdag på Birkas folkhögskola (*Aftonbladet* 8/5 1937). Optimism och framtidstro genomsyrade mötet, åtminstone om vi får tro Alexander Sambergs högstämda artikel i *Kustbon* (13/5 1937), där det heter att ”[d]et går en dallring av renässans genom aibobygdens ungdomsstam.

Den estlandssvenska idrottstruppen vid distriktsmästerskapen i Märjamaa 1938. Bildkälla: SOV:s arkiv, Stockholm.

Sporten – idrottens tidsskede för estlandssvensk ungdom har brutit in”.

I Skönbergs entusiasm framträder de utmaningar som väntade. ”Ättlingar av vikingastam, rygga ej för svårigheterna, ty de äro till för att övervinnas” (*Aftonbladet* 8/5 1937). Av referensen till vikingatiden framgår genom den mytomspunna och ursprungliga relationen till moderlandet diasporans betydelse för den estlandssvenska identiteten (jfr Safran 1991:83).

Friidrotten var den vanligaste och mest populära tävlingsformen i Aiboland. Även nätboll, handboll, terränglöpning, brottning och längdskidåkning förekom i riklig utsträckning. Med ökad intensitet efter idrottsdagen arrangerades tävlingar under överinseende av idrottsinstruktören Skönberg (*Kustbon* 13/5 1937; 29/5 1937; 10/7 1937; 23/7 1937; 29/7 1937). En gång per år genomfördes ”Svenskbygdens idrottsdag”, ett friidrottsevenemang där kommunerna Rickul, Nuckö och Ormsö arrangerade tävlingar både individuellt och i

lag (*Kustbon* 29/7 1937; 11/8 1938). 1939 års idrottsdag kallades frimodigt nog för ”Estlandssvensk olympiad” (*Kustbon* 27/7 1939). Publikantalet var högt, ett år hela 600 personer, men resurserna var små och faciliteterna för idrottsmännen ringa. ”Varje deltagare bör medtaga filt och mat (bröd och mjölk erhålles gratis på platsen)”, hette det i *Kustbons* tävlingsinbjudan (29/7) 1937. Att få till någorlunda fungerande idrottsplatser tillhörde ett av de stående problemen. Loppen avgjordes allt som oftast på provisoriska banor, antingen i tung sand eller på lerigt underlag (*Kustbon* 12/2 1938; 27/7 1939).

Minst lika betydelsefulla som de estlandssvenska idrottsdagarna blev Läänemas distriktsmästerskap där estniska föreningar stod för motståndet. Ett förspel till dessa tävlingar genomfördes redan 1937 då Nuckö mötte Lään-Nigula, som kunde ställa upp det främsta friidrottslaget i trakten. Trots att esterna var storfavoriter vann de blågult klädda nucköborna en överlägsen seger (*Kustbon*

24/11 1937). 1938 vann ett estlandssvenskt "landslag" i friidrott, det bestod av män och kvinnor från flera olika svenskorter, distriktsmästerskapen i Märjamaa. Vinsten gav upphov till en aiboländsk nationell eufori (*Aftonbladet* 24/2 1938; *Kustbon* 30/7 1938), som väcktes till liv året därpå då segern försvarades (*Kustbon* 20/6 1939).

Kustbons artiklar åren 1937 till 1939 återspeglar en stark uppslutning kring idrotten. Det geografiska avståndet gjorde emellertid att Runö, som enda svenskt område i Estland, inte kom att omfattas av den entusiastiska rörelsen. Det stora idrottsutrymmet i tidningen berodde inte minst på att de aktiva och de idrottsligt engagerade ofta var vanligt förekommande skribenter. Flera av dessa tillhörde den estlandssvenska intelligentian som hade genomgått högre utbildning och ofta var lärare till professionen.

Idrottskritiken kom i första hand från frireligiöst håll (*Kustbon* 19/6 1937; 5/8 1939). Att Sven Danell som präst uppmanade ungdomar att spela fotboll, betraktades av somliga med oblida ögon. Han berättar muntert om det motstånd han mötte.

Mitt tilltag blev mycket hårt bedömt av de ledande männen bland de fromma, och en av dem sade: 'Nu fattas bara ett bra rep'. Meningen var, att jag borde hängas, men någon allvarlig avsikt att utföra saken var givetvis aldrig å bane (Danell 1979:30).

Väckelsekristendomen hade ett stärkt fäste i svenskbygden och inom dessa kretsar ansågs det att idrotten var syndig och lockade ungdomarna bort från bönhuset och kyrkorna (Limbak 1988; *Kustbon* 11/9 1937; 4/3 1938). Även inom den äldre generationen såg vissa med skepsis eller oförstående på det tilltagande tävlandet (*Kustbon* 18/3 1938). En av orsakerna till detta var att idrotten ansågs lägga beslag på de ansevärdaste kraftresurser som behövdes i vardagens arbete (*Kustbon* 4/3 1938). Symptomatiskt för *Kustbon* är att motståndarna till det intensifierade tävlandet aldrig själva kom till tals. Idrottsivrarna som

stod bakom artiklarna nämnde kritiken i bisatser och avfärdade den därefter kort och koncist. Genom tidningen naturliggjordes därmed uppfattningen om idrottens goda värden, på samma sätt som kritiken marginaliserades och framställdes som obsolet.

Av *Kustbon* och artiklar i rikssvensk press framgår därmed att idrotten användes för att, med Benedict Andersons (1991) ord, skapa "en föreställd gemenskap", dels mellan Sverige och Aiboland (*Aftonbladet* 15/9 1938; *Allsvensk Samling* 15/2 1939), men framförallt inom de estlandssvenska leden (*Dagens Nyheter* 28/5 1938). Som en integrerande länk mellan de isolerade svenskbyarna värdesattes idrotten högt i *Kustbon*, eftersom tävlandet innebar att barn och ungdomar från olika orter kom samman i betydligt högre utsträckning än tidigare. Ända in på 1920-talet kunde en estlandssvensk dialekt vara obegriplig för en svensktalande som kom utsocknes ifrån (Kranking 2009:32, not 22). Av de intervjuer som genomförts framgår att interaktionen mellan barn från olika byar, före idrottslivets intensifiering, till största del bestod av slagsmål och bråk. Tävländet blev på så sätt ett fredligt substitut för handgemängningen.¹² Einar Hamberg (1966:4) från Roslep vittnar om att "[i]drotten konkurrerade ut såväl knogjärn som knytnävar. Här fanns medlet som gav utlopp åt självhävdelsejävulen".

Idrottsinstruktören Alfred Skönbergs insats ansågs ha stor betydelse för sammanhållningen i svenskbygden. "Vi ha saknat [en] förbindelselänk mellan de olika bygdernas ungdom, som vi nu ha i idrottsinspektör A. Skönbergs person" stod att läsa i *Kustbon* (28/4 1938). Skönberg gladdes även han över den enhet som idrotten skapat mellan svenskbyarna. Efter att Nuckö vunnit mot Lääne-Nigula 1937 framhöll han att "[h]är kan man säga att svenskarna kände sig som ett folk. Oavsett om det var Sutlep, Paslep, Vormsi eller Rikholdibor så ljödo uppmuntringsropen till våra egna duktiga pojkar, som segt höllo fast vid den erövrade positionen" (*Kustbon*

12/2 1938). Den nationella medvetenheten framhävdes också av Alexander Samberg som placerade in idrotten i ett långt tidsperspektiv av det han ansåg vara ”’eibofolkets’ kamp och nationella självbevarelsesträvanden” (*Kustbon* 13/8 1937).

Samtidigt som idrotten användes för att främja den svenska gemenskapen, framhävde den även de etniska gränserna mellan svenskar och ester (Nyman 1998:5). När ungdomar i svenskbygden kom samman i allt större utsträckning framstod estniska jämnåriga som de utpräglade rivalerna. En av mina informanter menar att ”om du var svensk och skulle möta ester i idrott, då måste du hävda dig och få respekt och vara lite bättre”.¹³ Den tilltagande rivaliteten mellan ester och estlandssvenskar genomsyrar också Manfred Nymans referat (*Kustbon* 30/7 1938) efter distriktsmästerskapet 1938. Där framhölls att ”ju mera svenskpojarna började lysa upp, desto mörkare blevo stadsborna från Haapsalu i fasaden [sic] och då den estniska rundradion efter den första tävlingsdagen förkunnade estlandssvenskt [sic] ledning med 14 poäng rymde esterna fältet”.

Att Skönbergs tjänst som idrottsinstruktör av ekonomiska skäl inte förlängdes inför 1938 års säsong var ett stort avbräck. Ett slags inofficiellt ledarskap fick istället Leander Gjärdman liksom folkskollärarna Viktor Aman och Anton Vesterberg. Gjärdman och Aman var båda synnerligen aktiva idrottsmän med idel topplaceringar i friidrottstävlingarna. I deras artiklar framträder både strävandet efter såväl estlandssvensk samhörighet som rivaliteten gentemot esterna. I *Kustbon* (3/2 1939) skrev Gjärdman att ”[m]edtävlnarna rusta sig troligen ganska hårt och då gäller det för oss att inte heller ligga på latsidan, utan sätta i gång med en ännu hårdare träning, så att vi nästa år kunna motstå deras attacker och visa att en svensk just inte är så lätt att besegra”.

Tydligt är att idrotten var väl användbar för formandet av den estlandssvenska identiteten

under 1930-talets senare hälft. Det tog sig uttryck genom ungdomarnas förskjutning i tillhörighet; från den egna hemorten till estlandssvenskheten, samt även genom att gränserna mellan ester och svenskar tydliggjordes när grupperna tävlade mot varandra.

Elände och framtidstro

Låt oss uppehålla oss vid hur den aiboländska självbilden, som den kommer till uttryck i *Kustbons* idrottsartiklar, förhåller sig till de samtida rikssvenska föreställningarna om estlandssvenskarna. Vad som tydligt framträder är en identifikation med bilden av fattigdom och armod, den bild som estlandssvenskarna så ofta tillskrevs utifrån. Men samtidigt som man förhöll sig till dessa negativa epitet, fick idrotten ändå symbolisera förmågan att kunna resa sig ur eländet, och att minoriteten inte var fastlåst i en hjälplös situation. I en av *Kustbons* (21/2 1938) idrottsartiklar framstår estlandssvenskarna som tärda, men inte underkuvade: ”Måtte idrotten i denna mening få omfatta hela svenskbygden och göra oss själsligt och kroppsligt starka och rakryggade, så att vi ej brytas och böjas av livets svårigheter och tryck.”

Om det förflutna förknippades med tvång och armod, fick idrotten istället symbolisera förändring och en optimistisk orientering mot framtiden. Folkskolläraren Anton Vesterberg skrev följande i *Kustbon* (13/5 1937):

Det är hög tid att vi spanna våra krafter till dåd-friska tag för det som för vår stam och vårt fosterland framåt. Namnen Håglös, Likgiltig och Efterbliven äro opassliga för oss, vi vilja utbyta dem mot Vaken, Intresserad och Framstegsvän.

Framtidstro, trots de krävande omständigheterna, framträder även i en artikel som skrevs av signaturen ”M. W.” i *Kustbon* (21/1 1938).

Låt det i dag heta: estlandssvensken är fattig. Fattig är dock ej detsamma som ynkygg. Det finns ett ordspråk som heter: fattig men stolt. [...] Ett annat ordspråk säger; ’ordningen är arbetets hävstång’. Den uthållighet, målmedvetenhet och ordning som

Volleybollag från Rickul.
Bildkälla: SOV:s arkiv,
Stockholm.

vi lär oss på idrottsbanan bör vi senare var på sin plats använda som hävstång i vårt dagliga arbete. Gör vi det, kan vi också vara övertygade om, att det efter femtio år ej bör heta mer: 'de stackars fattiga estlandssvenskarna'.

Kustbons idrottsartiklar uttrycker även självständighet och stolthet över att den organiserade idrotten kunde hållas vid liv trots de knappa medel som stod till buds. Vintern 1937/1938 blev intresset för brottning mycket stort. Åtskilliga artiklar (*Kustbon* 12/11 1937; 4/2 1938; 21/2 1938; 18/3 1938; 28/4 1938) beskriver hur barn och ungdomar tillbringade kvällarna ute i rian, den byggnad där säden torkas, för att tillverka brottningsmattor av sockersäckar. Halm eller sjögräs utgjorde oftast stoppningen. "Vi har tagit vår kära ria i fullt bruk. Om den än är lite mörk och kall, är den dock bättre än ingenting, ty en stark vilja till det goda lyser upp det mörka i en ädel kamp", hette det i rapporten över idrottsverksamheten i Pasklep 1938 (*Kustbon* 12/3 1938). Det poängterades att redskapsbristen inte skulle sätta käppar i hjulen för verksamheten.

Vad gjorde det att kulan saknades vid övning i kul-stötning. Man tog en lagom sten från närmaste gärdesgård. Saknades spjut vid övningen på en del ställen fick fars ljustra, som numera är förbjuden att hugga fisk med, ersätta spjutet (*Kustbon* 21/1 1938).

Om det från rikssvenskt håll hette att idrottsrörelsen var beroende av medel från Sverige för sitt fortbestånd, underströk ovan nämnde "M. W." vikten av idrottslivets oberoende.

[M]ålet bör vara att vi växa till och i en snar framtid själva kunna underhålla våra egna organisationer [...] Nej, friskt mod pojkar! Vi bör visa att vi också själva kan uträtta något (*Kustbon* 21/1 1938).

Den moderna idrottens framväxt brukar sättas samman med de omvälvande faktorer som pågick under 1800- och 1900-talen. Hit hör främst övergången från agrar- till industrisamhälle. Med proletariseringen och välfärdssamhällets intåg följde semestrar och fritid som kunde ägnas åt just idrott (Yttergren 2002:29). Så hade också idrottsrörelsen vuxit fram i Sverige, men i Estlands svenskbygd

uppstod den helt utan dessa förutsättningar. De samhällseliga strukturerna skilde sig avsevärt mellan Aiboland och Sverige, eftersom estlandssvenskarna levde av näringar som försvårade alla former av organiserat idrottsliv. ”Om sommaren är det ofta fullkomligt omöjligt att få pojkarna samlade, ty Vippalborna äro som bekant ett sjöfarande och fiskande folk”, stod att läsa i *Kustbon* (18/3 1938). Det fanns alltså något paradoxalt i det att en modern idrottsrörelse skapades i en så pass traditionell samhällselig kontext. Samtidigt var det just ur denna paradox som stoltheten hämtades.

Att våra ungdomar även själva inse, vilken betydelse idrotten har för ett framåtsträvande släkte, framgår av den iver, varmed idrottsrörelsen omfattas. Man låter inte de stora avstånden och medellösheten, avskrämma sig. Fastän byarna ligga så spridda, att de flesta ungdomar äro tvungna att tillryggalägga närmare tjugo kilometer till fots, innan de komma fram till bygdens centrum, Folkhögskolan, höres inget knot och ingen motvilja i leden, utan liv och glädje samt framåtanda möter ens blickar (*Kustbon* 18/3 1938).

Idrotten, och framtidsoptimismen som den förknippades med, markerade också ett brott mellan generationerna. Om de äldre och konservativa såg idrotten som något fåfängligt, handlade den för ungdomen om ett slags självförverkligande (Limbak 1988). I *Kustbon* framställdes idrotten som ett bevis på att estlandssvenskarna kunde hantera förändringens vindar. Framtidsoptimismen och framstegstanken i retoriken markerar på detta sätt en moderniseringsprocess, samtidigt som den uttrycker en frigörelse ur den rikssvenska synen på estlandssvenskarna som ett hjälplöst folk.

I detta sammanhang skulle vi kunna tala om den estlandssvenska idrottsrörelsen som ett skötsamhetsprojekt. Det handlade om att implementera optimism, ordning och självhävdelse i den kollektiva självbilden, samt om att tvätta bort negativa stämplat som lik-

giltighet, slöhet och spritmissbruk. I fysiskt och kulturellt hänseende skulle estlandssvensken därmed bli jämbördig den gemene svensken på andra sidan Östersjön, dock utan att förlora den aiboländska identitet som under lång tid odlats i ”främmande” land. Om den estlandssvenska idrottsrörelsen kan betraktas som ett slags etniskt skötsamhetsprojekt så återfinns en klassrelaterad motsvarighet i idealet om ”den skötsamme arbetaren” (Ambjörnsson 2001). Utifrån ett idrottshistoriskt perspektiv på detta skötsamhetsprojekt har Björn Horgby beskrivit arbetaridentitetens utformning som en strävan efter att bli borgerligheten jämbördig, utan att förden skull ”slukas upp av denna och därmed överta dess värderingar” (Horgby 2001:29). Exemplet utgörs av arbetarlaget IK Sleipner och dess relation till den lokala (medelklass)konkurrenten IFK Norrköping.

De idrottsliga skötsamhetsprojekten handlar således om att efterlikna omgivande samhällsskikt eller etniska grupper. Samtidigt handlar det om att hålla fast vid de sociala gränserna till motparterna – må det vara borgerligheten eller rikssvenskarna – för att identiteten ska kunna vidmakthållas.

Kriget kommer

När hösten 1939 nalkades hade idrottens spaltutrymme i *Kustbon* minskat drastiskt. Det berodde inte så mycket på bristande entusiasm som på det världspolitiska läget. Den 23 augusti 1939, två dagar efter att en idrottstävling på Birka avslutats, slöts Molotov-Ribbentroppakten mellan Sovjetunionen och Tyskland. Inofficiellt uppdelades också Östeuropa mellan stormakternas intressesfärer och Estland kom att tillfalla Sovjetunionens. Efter att ett avtal slutits med den estniska regeringen våren 1940 tömdes Rågöarna, Nargö och Odensholm på sina invånare eftersom sovjetiska militärbaser skulle upprättas. Ca 600 estlandssvenskar fick då lämna sina hem. Från och med sommaren 1940 var Estland en lydstat under Sovjetunionen och om-

Sandhamn, eller ”Sonam” år 2015. Den vackert belägna platsen mellan Roslep och Derhamn, nordvästra Estland, användes av en kamratkrets för att bedriva friidrott under sent 1930-tal och tidigt 1940-tal. Efter evakueringen till Sverige har platsen i princip stått orörd, och några spår av de idrottsliga aktiviteterna finns inte kvar. Foto: Isak Lidström.

fattande förändringar påbörjades. Alla organisationer och tidningar som inte var sanktionerade av regimen förbjöds. SOV likviderades och det sista numret av *Kustbon* gavs ut den 20 juli 1940 (Kranking 2009:213ff). I mitten av augusti samma år genomfördes på Ormsö de av allt att döma sista estlandssvenska idrottsdagarna. Där närvarade även Neeme Ruus, sekreterare för det kommunistiska partiets centralkommitté. Han agiterade på flytande svenska för den sovjetiska regimens sak inför publik och idrottsutövare.¹⁴

Även om den organiserade verksamheten upphörde när sovjetockupationen inleddes, kom spontanidrott ändå att bedrivas av estlandssvenska ungdomar. En kamratkrets i byn Roslep, pojkar födda mellan 1925 och 1928, tog initiativ till en egen idrottsrörelse i mikroformat. Under åren 1942–1943 producerade de en handskriven tidskrift som omfat-

tade totalt fyra nummer.¹⁵ *Sandhamn*, som tidskriften hette, var uppkallad efter en havsvik i Roslep. I närheten av viken fanns en övergiven och igenvuxen jordbruksplätt där pojkarna anlade en primitiv idrottsplats.¹⁶ Utan föräldrarnas vetskap, och under förövändning att de vallade får, växte idrottsplatsen fram allt eftersom fåren betat av det höga gräset.¹⁷ Varje söndag arrangerades friidrotts-tävlingar på idrottsplatsen (*Sandhamn* 9/5 1942) och kamratkretsen lade stor vikt vid att hålla den idrottsliga fanan högt i en tid då den organiserade rörelsen tvingades att ligga nere. ”Vi måste vara föregångsmännen för sportens spridande och hålla den vid liv trots att den sjunker med betydande steg”, skrevs i *Sandhamn* (9/5 1942). Den sovjetiska ockupationen försämrade dock möjligheterna att idrotta på Sandhamns idrottsplats: ”I fjol [1941] voro framstegen dåliga, men detta berodde på att

platsen jämt var bevakad av rövare (ryssar) och borttog idrottslusten från pojkar” (*Sandhamn* 9/5 1942).

Att ockupationsmakten lät ersätta *Kustbon* med det nya organet *Sovjet-Estland* tydliggör den vikt som lades vid att omvända estlandssvenskarna till socialismen. I artiklarna vävdes den estlandssvenska kulturen in i det socialistiska tankegodset så att minoriteten skulle förmås att identifiera sig med ideologin. Det var dock på det stora hela ett misslyckat projekt. Någon större socialistisk uppslutning skedde inte bland estlandssvenskarna under den första ockupationstiden (Kraning 2004:137ff).

I den sovjetiska regimen propaganda hade idrotten en betydande funktion. *Sovjet-Estland* försäkrade att den estlandssvenska idrottsrörelsen skulle stötts för att stärka minoritetens ”kulturella självverksamhet”. Det framhölls att ”[s]ovjetordningen understöder emellertid på allt sätt idrotten [...] Vid Folkets Hus bör man organisera sportkollektiv och i kommunerna måste man bättra på sportplatserna” (*Sovjet-Estland* 22/5 1941).

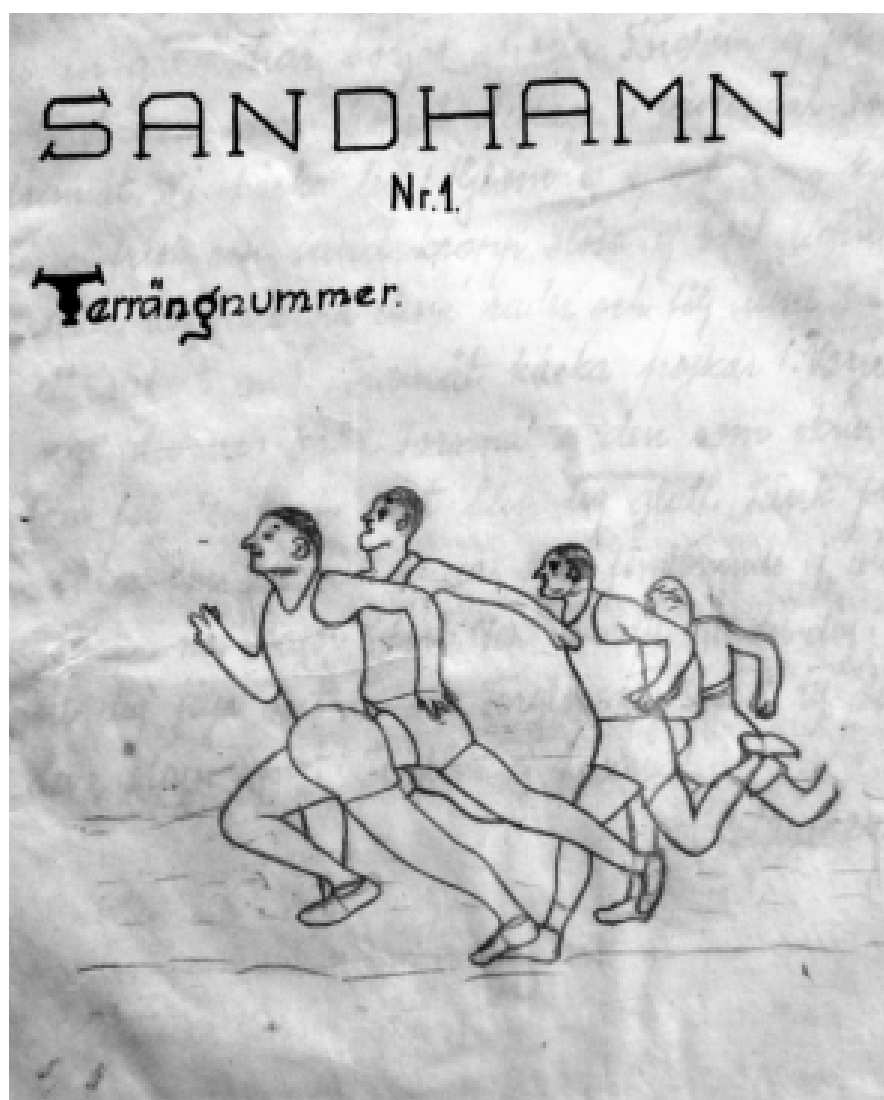
Enligt *Sovjet-Estland* skulle den idrottsliga organisation som funnits under den estniska republiken ersättas av en ny. Avsikten var, enligt tidningen (28/12 1940), att i länet Läänemaa upprätta 161 idrottskollektiv som skulle stå till förfogande inför valet till Sovjets högsta råd. Under valrörelsen skulle en agitation ha bedrivits där skidpatruller for runt till byar och gårdar för att bedriva ”upplysningsarbete” (*Sovjet-Estland* 9/1 1941). Eftersom idrotten var ett viktigt medel i sovjetiseringen av Estlands befolkning visade regimen upp ett stort intresse för estlandssvenskarnas idrottsliv. En osignerad artikel (*Sovjet-Estland* 20/3 1941) underströk att av den estlandssvenska idrottsrörelsen förväntades lojalitet gentemot den kommunistiska regimen, samtidigt som rörelsen kritiserades för att ha åsidosatt landsortsbefolkningen.

När nu det arbetande folket fått makten i Estland, få vi hoppas, att även de estlandssvenska idrottsmännen veta uppskatta sina stora friheter och förmåner och alltid äro färdiga att gå fram till nya segrar under det Kommunistiska partiets ledning.

Vi få även hoppas, att denna byråkratism, som förut härskade vid estlandssvenskarnas idrottstävlingar, må försvinna. T.ex. att en tävlingsdeltagare, som hade gått några år i skola i Hapsal, känner sig för ”förnäm” för att samtala med de andra sportmännen, som inte gått i någon skola i Hapsal, utan samtalar högljutt, endast med sina skolkamrater om sin ’stils’ höga överlägsenhet över lantborna, varvid han demonstrerar den. ’Lantborna’ känna sig därvid alltför bortkomna för att delta i sådana ’förnäma’ tävlingar och starta inte ofta, varvid ’stadsskolpojkar’ ensamma få starta och tävlingen blir en uppvisning av Svenska Gymnasiets klasser i Hapsal. Detta kan endast vara förklaringen till, varför inte bondpojkar ha deltagit i de arrangerade sporttävlingarna i Svenskbygden under de senaste åren.

Tydligt är att när *Kustbon* ersattes av *Sovjet-Estland* så förbyttes de publicistiska perspektiven på estlandssvensk idrott markant. I den förra lades stor vikt vid att framhäva estlandssvensk enhet och sammanhållning. I den senare stod klassfrågan i fokus och idrotten ansågs synliggöra barriärer mellan det arbetande och det bildade skiktet i Aiboland. På så sätt framstod sammanhållningen bland estlandssvenskarna som en chimär.

Reaktionerna lät inte vänta på sig. Några veckor senare publicerades ett genmäle, skrivet av Viktor Aman (*Sovjet-Estland* 3/4 1941). I hård förton avvisades kritiken om att äregirighet drivit den estlandssvenska idrotten framåt. Aman framhöll att ”inga vinkande lagerkransar eller hopp om en plats i solen kan ha varit motivet för idrottsarbetet”. Istället hade ideella bevekelsegrunder legat till grund för verksamheten, och ledarna var ”män, vilka – illa sedda av den dåvarande regimen – ansågo denna form av självverksamhet vara av betydelse för det svenska kulturarbetets fortbestånd”. Vidare avfärdade Aman kritiken om att landsortsborna inte vå-

Förstasidan till den handskrivna publikationen *Sandhamn* som kamratkretsen i Roslep stod bakom. Originalen av *Sandhamn* förvaras på Aibolands museum i Hapsal, Estland.

gade mäta sig med gymnasisterna i Hapsal. Han ansåg att "[o]m någon blyg gosse verkligen skulle bli skrämmd av de framstormande gymnasiegossarna och -flickorna, så vore det lämpligast för honom att löpa hem och låta mamma blåsa på det onda". Mot bakgrund av det uppskruvade tonläget är det, som Kran-king (2004:125f) också påpekat, märkligt att Amans artikel över huvud taget publicerades eftersom *Sovjet-Estland* var en utpräglad propagandaskrift.

Det ter sig också anmärkningsvärt att en artikel (*Sovjet-Estland* 22/5 1941), skriven av signaturen "L. G.", som förmodligen avser

Leander Gjärdman, gick igenom den sovjetiska redaktionen. Tonläget kring både idrottens och den svenska sammanhållningens tillstånd är närmast desperat.

För närvarande ser det emellertid osäkert ut, när man tänker på de kommande tävlingarna. SOV idrottsförening har ju likviderats, men måste tänka på att bilda en ny för svenskbygden. Det duger ej att låta rörelsen slumra in nu efter alla de fina resultat, som vi har fått. Vi får ej splittra oss. Vi skall hålla ihop och till sommaren igen visa, att idrottsrörelsen ej alls har dött ut i svenskbygden.

Konflikten som utspelade sig i *Sovjet-Estlands* spalter synliggör kampen om den est-

landssvenska identiteten som pågick vid tiden för den första sovjetiska ockupationen. Medan *Kustbon* ännu gavs ut hade den estlandssvenska intelligentian ett stort manöverutrymme att definiera vad som skulle känneteckna estlandssvenskheten. I *Sovjet-Estland* såddes istället split i denna nationella storvulenhet. Att den publicistiska makten över idrotten och estlandssvenskheten gått förlo-rad framgår tydligt av frustrationen i citaten ovan.

Under den tyska ockupationstiden 1941–1944 gavs ingen svenskspråkig tidskrift ut på regelbunden basis. De idrottsliga verksamheterna låg fördenskull inte nere. Den tyska ockupationsmaktens kontroll var inte lika rigorös som den sovjetiska, vilket ledde till att pojkar i Roslep kunde genomföra sina idrottstävlingar på Sandhamn tämligen ostört.¹⁸ Under perioden av tysk ockupation hade också det estlandssvenska stjärnskottet i friidrott, Aina Dans, sin storhetstid. 1943 blev hon kallad till den estniska OS-truppens träningsläger i Tallinn, ett läger som hon dock inte kom att ansluta till eftersom överflyttningen av estlandssvenskarna till Sverige då var nära förestående (Karlsson 1987:201).

Avslutande diskussion

Åren före och under andra världskriget var mycket turbulenta i Estland. Åtskilliga maktförskjutningar fick avgörande betydelse för den svenskspråkiga minoritetens situation i landets kustområden. Relationerna till omgivande grupper och majoritetsbefolkningar var dynamiska under perioden, och utifrån dessa relationer formades och förändrades estlandssvenskheten som kollektivt identifikationsobjekt. Det vitala idrottslivet i Aiboland, som uppstod mitt under dessa politiska orostider, kom i detta sammanhang att bli betydelsefull som en identitetsskapande plattform.

Utgångspunkten har varit att den estlandssvenska identiteten formades utifrån etniska gränser visavi grupper, regimer och befolk-

ningar som estlandssvenskarna, bland annat genom idrotten, konfronterades med. Framförallt hade relationerna till Sverige, till den estniska omgivningen, den estniska regimen och till ockupationsregimerna under andra världskriget betydelse i detta avseende. I olika situationer blev det meningsfullt att låta idrotten kanalisera en estlandssvensk självhävdelse gentemot dessa omgivande grupper och regimer.

Som etnisk markör blev idrotten betydelsefull i estlandssvenskarnas förhållande till den estniska majoritetsbefolkningen. Eftersom etniska identiteter får som mest betydelse när övergripande förändringar pågår och etniska gränser hotas (Hylland Eriksen 1998:127), bör den organiserade idrottens uppkomst betraktas i ljuset av det politiska tryck som riktades mot den svenskspråkiga minoriteten under 1930-talet. Den språkliga och kulturella autonomi inskränktes markant och ersattes istället av en offensiv assimilationspolitik. Estniseringen kom emellertid inte att omfatta idrotten, som snarare blev en katalysator för rivaliteten mellan estlandssvenskar och ester. Som mest försvenskad blev *Kustbons* retorik i referaten från Läänemaas distriktsmästerskap, vilka fick karaktären av prestigefyllda landskamper i mikroformat.

Lika mycket som idrotten användes för att tydliggöra gränser mellan svenskar och ester, lika mycket användes den för att sudda ut de geografiska, sociala och språkliga gränser som trots allt fanns internt inom svenskbygden. *Kustbons* idrottsartiklar homogeniserade den svenskspråkiga minoriteten och tonade ned idrottskritiken genom en nationalistisk retorik som försköt identifikationen med hembyn till en identifikation som estlandssvensk. Genom idrottsdagarna, som årligen förlades till olika estlandssvenska centralorter, kom ungdomar att sammanstråla i betydligt högre utsträckning än tidigare då dialektala språkförbistringar försvårat integrationen.

Efter krigsutbrottet 1939, och det därpå

följande sovjetiska maktövertagandet, kom den aiboländska nationella euforin att bli en måltavla för ockupationsmaktens propaganda. När den estlandssvenska idrottsrörelsen konfronterades med den nya regimen stod klassfrågan i fokus. Om *Kustbon* tidigare basunerat ut den förbrödande effekt som idrotten haft på estlandssvensk ungdom, framställde *Sovjet-Estland* istället rörelsen som socialt skiktad. Att eldsjälarna opponerade sig mot försöken att ”sovjetifiera” den estlandssvenska idrotten hade föga betydelse eftersom *Kustbon*, genom ockupationsmaktens ingripande, hade förbjudits. Därmed hade det mest betydelsefulla verktyget för idrottspropagandan berövats estlandssvenskarna.

Genom de band som upprättades mellan minoriteten och dess ”ursprungliga” hemland Sverige, gav idrotten uttryck för en identitetsuppfattning om den estlandssvenska tillvaron som en diaspora. Genom den transnationella relationen till Sverige förstärktes en nationell identitet som avvek från den estniska nationalstatens. Estlandsutskottets och andra svenska organisationers ekonomiska bidrag möjliggjorde den organiserade idrottsverksamheten utifrån bevekelsegrunden att estlandssvenskarna skulle förmås att hävda sig som svensk minoritet gentemot den estniska omgivningen. De idrottsliga framgångarna i distriktsmästerskapen uppmärksammades därför livaktigt i svensk press. På samma sätt togs tillfället i akt att i *Kustbons* idrottsartiklar påtala samhörigheten med moderlandet i väster.

Orsakerna bakom det rikssvenska intresset för estlandssvensk idrott var flera till antalet. Ytterst handlade det för den allsvenska rörelsen om att verka för svenskhetens fortlevnad i Estland. Samtidigt bottnade det rikssvenska engagemanget i romantiserade föreställningar om folket i Aiboland. För att tala med Stuart Hall (1999:242) återspeglar estlandssvenskarna i den rikssvenska kontexten ”det förlorade ursprunget”, det vill säga svenskheten i ett konserverat tillstånd som gått för-

lorat i ett föränderligt och moderniserat samhälle. I *Kustbon* internaliserades denna arkaisering av estlandssvenskheten. Det var vikingarnas kynne och lynne som skulle framhävas på idrottsbanorna.

I Estlandsutskottets material, och i den rikssvenska pressen, odlades samtidigt uppfattningen om estlandssvenskarna som en degenererad folkspillra, vars överlevnad stod och föll med moderlandets eventuella interventioner. Denna uppfattning gav i *Kustbon* och *Sandhamn* upphov till en hävdelseretorik. Idrotten blev ett skötsamhetsprojekt som framhävde de gränser som skilde estlandssvenskarna från rikssvenskarna. Istället för att se sig själva som ett utdömt och handlingsförlamat släkte, användes svenskbygdens idrottsliv för att uppvisa framtidstro, optimism och initiativförmåga. Idrotten framstod i detta avseende som ett led i moderniseringen av svenskbygden – inte som en nödvändig åtgärd i syfte att förhindra svenskhetens upplösning i Estland.

Isak Lidström, doktorand

Institutionen för idrottsvetenskap, Malmö högskola

Nyckelord: idrottshistoria, etnicitet, identitet, diaspora, estlandssvenskar

Noter

- 1 Med geografisk gräns avses i första hand Östersjön.
- 2 Rörelsen stod även bakom publikationen *Allsvensk Samling*.
- 3 Samlingen utgörs av ett omfattande material som historikern och statsvetaren Elmar Nyman, född i Korkis i Estland, samlat in. Nyman fungerade under lång tid som talesperson för estlandssvenskarna i Sverige och hade från 1940-talet till sin död 2008 en ledande position inom SOV. Materialet deponerades i Riksarkivet genom Göran Hoppes och Gunnar Nymans försorg och har sedan katalogiserats av Bo Nyman och Göte Brunberg. Arkivet omfattar 137 volymer och berör främst estlandssvenskarnas historia under modern tid, både före och efter överflyttningen till Sverige.

- 4 För en diskussion om definitioner av folklig resp. traditionell idrott i förhållande till modern idrott, se Hellspång 2000:11, 332–346; Yttergren 2002:28–31.
- 5 Att rektorn för Birkas folkhögskola, Per Söderbäck, i samråd med SOV gav ut *En liten hälsolära. Utg. För Estlands svenskar* (1927) kan betraktas i ljuset av den oro över ungdomen som fanns under 1920-talet.
- 6 RA, Riksföreningen Sverigekontakt, Stockholms lokalavdelning, Estlandsutskottet, A1:1, 26/1 1937.
- 7 RA, Riksföreningen Sverigekontakt, Stockholms lokalavdelning, Estlandsutskottet, A1:1, bil. 39.
- 8 RA, Riksföreningen Sverigekontakt, Stockholms lokalavdelning, Estlandsutskottet, A1:1, bil. 9.
- 9 RA, Riksföreningen Sverigekontakt, Stockholms lokalavdelning, Estlandsutskottet, A1:2, 15/9 1939.
- 10 RA, Elmar Nymans samling av estlandssvenskt material, 4:1:Idrotten i Estland, Avskrift C.
- 11 RA, Elmar Nymans samling av estlandssvenskt material, 4:1:Idrotten i Estland, Avskrift B.
- 12 Intervju med Einar Hamberg 21/5 2015; Intervju med Albert Vesterby 22/12 2015.
- 13 Intervju med Einar Hamberg 21/5 2015.
- 14 Intervju med Albert Vesterby 22/12 2015.
- 15 Ytterligare två nummer gavs ut efter att ungdomarna evakuerats till Sverige.
- 16 På den lokala dialekten kallades platsen ”Sonam”.
- 17 Intervju med Einar Hamberg 21/5 2015; Intervju med Albert Vesterby 22/12 2015.
- 18 Intervju med Einar Hamberg 21/5 2015.

Referenser

Otryckt material

- Riksarkivet (RA), Marieberg
 Riksföreningen Sverigekontakt
 Stockholms lokalavdelning
 Estlandsutskottet A1: 1-2
 Elmar Nymans samling av estlandssvenskt material
 Riksföreningen för svenskhetens bevarande i utlandet 4:1
 Idrotten i Estland

Tidningar
Aftonbladet
Allsvensk Samling
Borås Nyheter
Dagens Nyheter
Kustbon
Sovjet-Estland
Sandhamn

Intervjuer

Einar Hamberg 21/5 2015
 Edvin Vesterby 20/8 2015
 Albert Vesterby 22/12 2015

Litteratur

- Ahlberg, Axel 1996: Vallandet i Estlands svenskbygder. *Kustbon*, nr 1.
 Ahnlund, Karl & Åkerlund, Andreas 2009: Svenskhetens bevarande som bildningsprojekt. Storsvenskheten, det svenska språket och nationell integration i utlandet under första halvan av 1900-talet. I: Anne Berg & Hanna Enefalk (red.), *Det mångsidiga verktyget. Elva utbildningshistoriska uppsatser*. Uppsala: Historiska institutionen, Uppsala universitet.
 Aman, Viktor 1992: *En bok om Estlands svenskar. 4, Kulturhistorisk översikt*. Stockholm: Kulturföreningen Svenska Odlingens Vänner.
 Aman, Viktor 1950: Idrotten i Estlands svenskbygd. *Kustbon*, nr 1.
 Aman, Viktor 1964: I en gammal skola. *Kustbon*, nr 2.
 Ambjörnsson, Ronny 2001: *Den skötsamme arbetaren. Idéer och ideal i ett norrländskt sågverksamhälle 1880–1930*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
 Anderson, Benedict 1991: *Imagined communities. Reflections on the origin and spread of nationalism*. London: Verso.
 Andersson, Torbjörn 2002: *Kung fotboll. Den svenska fotbollens kulturhistoria från 1800-talets slut till 1950*. Eslöv: Brutus Östlings bokförlag Symposion.
 Andersson, Torbjörn 2007: Landskampen Sverige–Danmark – framväxten av en svensk fotbollsnationalism. *Idrättshistorisk årbog*.
 Bale, John & Cronin, Mike 2003: Introduction: Sport and Postcolonialism. I: John Bale & Mike Cronin (red.), *Sport and Postcolonialism*. Oxford: Berg.

- Barth, Fredrik 1969: Introduction. I: Fredrik Barth (red.), *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Danell, Sven 1979: *Guldstrand. Minnen från sju år i Estland*. Stockholm: Verbum.
- Ehn, Billy, Frykman, Jonas & Löfgren, Orvar 1993: *Försvenskningen av Sverige. Det nationellas förvandlingar*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Eriksen, Thomas Hylland 1998 [1993]: *Etnicitet och nationalism*. Nora: Nya Doxa.
- Hall, Stuart 1999: Kulturell identitet och diaspora. I: Catharina Eriksson, Maria Eriksson Baaz & Håkan Thörn (red.), *Globaliseringens kulturer. Den postkoloniala paradoxen, rasismen och det mångkulturella samhället*. Nora: Nya Doxa.
- Hamberg, Einar 1966: Volleyboll. Från Roslep till Riksidrottsförbundet. *Kustbon*, nr 2.
- Hammerman, Margareta 2014: *Estlandssvenskarnas flykt över Östersjön. Flyktberättelser och namnförteckning över anlända 1940–1945*. Stockholm: Svenska Odlingens Vänners förlag.
- Hellspong, Mats 2000: *Den folkliga idrotten. Studier i det svenska bondesamhällets idrotter och fysiska lekar under 1700- och 1800-talen*. Stockholm: Nordiska museets förlag.
- Hermansson, Agnes 1974: Som lärarinna på Runö. *Kustbon*, nr 4.
- Hoppe, Göran 2004: Estlandssvenskar – en historisk översikt. *Tidskriften Skärgård*, nr 1.
- Horgby, Björn 2001: Fotboll som arbetaridentitet. *Idrott, historia & Samhälle*.
- Jansson, Torkel 2000: Estlandssvenskhet före estlandssvenskheten. Kustbornas identitet före nationalmedvetandets födelse. I: Torkel Jansson & Torbjörn Eng (red.), *Stat – kyrka – samhälle. Den stormaktstida samhällsordningen i Sverige och Östersjöprovinserna*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Karlsson, Åsa 1987: Idrottsminnen. I: Anna-Greta Heyman & Kåge Karlsson (red.), *Estlandssvenskar minns. Vardagsliv och krigstid i Estlands svenskbygder*. Stockholm: Svenska odlingens vänner.
- Klein, Ernst 1924: *Runö. Folklivet i ett gammal-svenskt samhälle*. Uppsala: J. A. Lindblads förlag.
- Kranking, Glenn E. 2004: *Agitating the minority. Propaganda aimed at the Ethnic Swedes in Soviet-Occupied Estonia, 1940–1941*. Masteruppsats (opubl.), University of Tartu: Department of History.
- Kranking, Glenn E. 2009: *Island People. Transnational Identification, Minority Politics, and Estonia's Swedish Population*. Doktorsavhandling (opubl.): Ohio State University.
- Limbak, Mairo 1988: Om min gudfar, om den estlandssvenska idrottsrörelsen i allmänhet och om idrottsrörelsen på Nuckö i synnerhet. *Ronor*, nr 2–3.
- Lindström, Anders: *Ormsö*. Opublicerat manuskript.
- Markus, Felicia 2004: *Living on another shore. Early Scandinavian settlement on the North-Western Estonian coast*. Uppsala: Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala universitet.
- Nyman, Elmar 1998: Skötebarnet Kustbon 80 år. *Kustbon*, nr 3.
- Pedersen, Helge C. 2013: *Idrettsliv i etniske grenseområder. Modernisering, identitet og idrett i Finnmark, 1908–2010*. Universitetet i Tromsø: Institutt for historie og religionsvitenskap.
- Rausing, Sigrid 2004: *History, memory, and identity in post-Soviet Estonia. The end of a collective farm*. Oxford: Oxford University Press.
- Safran, William 1991: Diasporas in Modern Societies. Myths of Homeland and Return. *A Journal of Transnational Studies*, vol. 1 no. 1.
- Schantz, Gunnar 1967: *Runö. Minnen som agronom och präst*. Stockholm: SKDB.
- Steffensson, Jakob 1976: *Livet på Runö. En berättelse om hur 300 människor levde på den lilla svenskön Runö i Rigaviken från 1920-talet fram till andra världskriget*. Stockholm: LT.
- Stejskal, Max 1948: Spring- och tagfattlekar från Rågöarna och Kors socken i Estland. Anteckningar. *Budkavlen*, nr 27.
- Söderbäck, Per 1927: *En liten hälsolära. Utg. för Estlands svenskar*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Vesterby, Albert 1956: Vår idrott. *Kustbon*, nr 4.
- Westerblom, Manfred 1991: Svenska gymnasiet i Hapsal – Än en gång. *Ronor*, nr 2–3.
- Widholm, Christian 2008: *Iscensättandet av Sol-skensolympiaden. Dagspressens konstruktion av föreställda gemenskaper vid Stockholmsolympiaden 1912*. Umeå: h:ström – Text & kultur.

Wijk, Johnny 2005: *Idrott, krig och nationell gemenskap. Om riksmarscher, fältsport och Gunder Hägg-feber*. Eslöv: Bruno Östlings bokförlag Symposion.

Woods, Shirley A. 1999: *Ethnicity and Nationalism in Contemporary Estonia*. I: Christopher

Williams & Thanasis D. Sfikas (red.), *Ethnicity and nationalism in Russia, the CIS and the Baltic states*. Aldershot: Ashgate.

Yttergren, Leif 2002: *Ti kast' varpe. Varpan, fastlandet och den gotländska identiteten under 1900-talet*. Stockholm: HLS förlag.

SUMMARY

Sport, Swedishness and Diaspora

The Estonian-Swedish sports movement 1936–1944

This article sheds light on the function that organized sports had among the Swedish-speaking minority in Estonia the years before and during the Second World War. In the late 1930s, the Estonian-Swedes were subjected to an Estonian nationalistic policy of assimilation. After the outbreak of the war, one year of Soviet rule, followed by three years of German occupation, led to the evacuation of approximately 7 000 Estonian-Swedes, the absolute majority, to Sweden. The assumption of the article is that ethnic identity is defined through the boundaries constructed between groups. The Estonian-Swedish minority is in the article treated as a diaspora, existing in a triangular relationship with the “motherland” (Sweden) and the host society (Estonia).

The article shows how the “Swedishness”, as a minority identity, was constructed in relation to several surrounding majority groups and regimes. Sports had a large impact on this identity formation. It affected the identity through the construction of boundaries that separated the minority from both the surrounding society in Estonia, and from the Swedish motherland.

First, the identity was strengthened through the transnational interaction between Sweden and the mi-

nority in Estonia. The emergence of an Estonian-Swedish sports movement was realized by funds from Swedish associations and organizations that wanted to preserve and promote Swedish culture in Estonia. Second, national identification – “Swedishness” – was strengthened by the contacts that sports events established between isolated Estonian-Swedish villages. The Estonian-Swedish newspaper *Kustbon*'s sports articles were used in order to homogenize the Swedish speaking minority to one unified tribe. Third, the Swedish identity was defined through the ethnic boundaries and the rivalry that competitions in athletics between Swedes and Estonians gave rise to. Fourth, the Estonian Swedish sports movement generated a rhetoric of pride and decisiveness, which can be interpreted as a reaction against the in Sweden common opinion that Estonian-Swedes were a degenerated and paralyzed remnant of people, whose survival depended on the motherland's interventions.

Keywords: history of sports, ethnicity, identity, diaspora, Estonian-Swedes